

הרב ד"ר נריה גוטל

"בת מצוה" – עיון מונחה במקורות

"ל ה ד ס שהיתה גדילה."
(עי"פ ב"ר סג, י)

במסגרת הוראתי במדרשה לבנות של אוניברסיטת בר אילן את קבוצת 'המתלבטת', עסקנו בין השאר, שבוע אחד בשנת תש"ס, בסוגיית 'הילכת בת מצוה'. הדבר נבע משלוש סיבות: ראשית, לבקשת אחדות מן הלומדות; שנית, כהדגמה מרתקת לטיפול פסיקטי במתחי הלכה ומודרנה; ושלישית - ואחרונה חביבה - לרגל הגעת בתנו, הדס, למצוות. לה אפוא מוקדשים הדברים, באהבה.

הנוהג לערוך מסיבת "בת מצוה" לבנות בהגיען לגיל מצוות רווח יותר ויותר. לא תמיד ברורה מסיבה זו מבחינה הלכתית, ויש שאין דעתם נוחה מ"צירמוניות" כאלה. בספרי ההלכה ישנה התייחסות לנושא "בת מצוה" מכמה כיוונים, לדוגמה:

- א) לעניין הברכה "ברוך שפטרני", אם לאומרה גם בהגיע בת למצוות.
- ב) האם לאומרה בשם ומלכות, אם לאו.
- ג) עריכת סעודת מצוה לכבוד בת המצוה.
- ד) כיצד לערוך סעודה זו שלא תיראה כהתרסה.
- ה) כיצד תנהג הבת בהגיעה למצוות.
- ו) שיקוליהם של השוללים.

להלן אסופת מקורות החל מספרות חז"ל, ספרי פסקים קדמונים ואחרונים ועד לספרי שו"ת בדורנו, הדנים בנושאים שציינו ובאחרים. המקורות מובאים בלשונם של המחברים, והם מהווים פסיפס של השתלשלות נושא קיום מסיבת "בת מצוה" מבחינה הלכתית.

סבורנו, שהמקורות יהיו תועלת למחנכים ולמורים ללימוד נושא זה בבתי ספר שונים. בסוף האסיפה הובאו שאלות מנחות המתלוות למקורות. יודגש: לא באו הדברים להלן לחדש מאומה, ואין הם אלא מלאכה שתועיל ללמידת הורים ובתם בבית, ולמחנכים-מחנכות בכיתה.

מקבץ מקורות מחז"ל ומפסקי ראשונים ואחרונים

בראשית רבה (וילנא) פרשה סג, י:

ויגדלו הנערים, רבי לוי אמר משל להדס ועצבונית שהיו גדילים זה על גבי זה וכיון שהגדילו והפריחו זה נותן ריחו וזה חוחו, כך כל י"ג שנה שניהם הולכים לבית הספר ושניהם באים מבית הספר, לאחר י"ג שנה זה היה הולך לבתי מדרשות וזה היה הולך לבתי עבודת כוכבים. אייר אלעזר, צדיק אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה מיכן ואילך צדיק שיאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה.

ספר מהרי"ל (מנהגים) הלכות קריאת התורה - ה:

מהרי"ל סג"ל, בזמן שבנו נעשה בר מצוה וקרא בתורה, היה מברך עליו בא"י אמ"ה אשר פטרני מעונשו של זה. וכן איתא במרדכי הגדול ברכה זו בשם ומלכות.

דברי חמודות, על הרא"ש, ברכות פרק ט, ל:

כתוב במהרי"ל. ורמ"א ז"ל כתב שטוב לברך בלא שם ומלכות, ופירש רמ"י הטעם שאין פטור זה ברור דהא אם אחזין מעשה אבותיהם בדיהם לא נפטר עד כמה דורות כדכתיב פוקד עוון אבות וגוי ע"כ, לדבריו פירוש הברכה שפטרני מעונשו של זה היינו שלא יענש עוד הבן בשבילו שמעתה כיון שנעשה גדול אינו יענש בשביל אביו, ושפטרני דקאמר היינו לפי שבודאי אם יענש הבן בשביל האב דקב"ה עביד דינא ומענשהו ג"כ, וכל זה פ"י דחוק ורחוק מהענין ומלשון הברכה. אבל הכוונה בברכה זו היא שמברך על שעד עתה היה חובה ומוטל על האב לחנכו במצוות ולגדלו בתורה ונמצא כשמתרשל מכל זה שהוא ענש עליו ומעכשיו שנעשה בעצמו בר מצוה החובה על הבן עצמו ונמצא שהוא פטור מהעונש על ידו עוד.

ובטעמו של רמ"א שכתב דטוב לברך בלא שם ומלכות, נ"ל שהוא מפני שלא הזכרה בגמרא. ומ"ש במהרי"ל כשקרא בתורה היה מברך היינו לפי שאו הוא נודע לרבים שהוא בר מצוה שהרי קודם לכן לא היה יכול לקרוא בתורה שלא היה עדיין גדול, ולכן נ"ל שאם קודם לכן התפלל להוציא הציבור ידי חובתן שיברכה בפעם ההיא.

מהרש"ל - ים של שלמה בבא קמא פרק ז, לו:

וסעודת בר מצוה שעושים האשכנזים, לכאורה אין לך סעודת מצוה גדולה מזו ושמה יוכיח עליה, ועושים שמחה ונותנים למקום שבה והודיה שזכה הנער להיות בר מצוה וגדול המצווה ועושה והאב זכה שגדלו עד עתה להכניסו בברית התורה בכללה. וראיה להדיא ספ"ק דקדושין רב יוסף. אע"פ

שהיה כבר חייב, אלא אבשורה שלא היה נודע לו עד עתה רצה לעשות יו"ט, כ"ש על הגעת העת והזמן שראוי לעשות יו"ט. אכן הבר מצוה גופא לא ישר בעיני, שרובן אין להם בי שערות. ומאחר שלא נעשה בזמנו ועכשיו גם כן אינו ידוע זמנו, למה ייקרא סעודת מצוה. ומכל מקום נראה היכא שמחניכין הנער לדרוש על הסעודה מעין המאורע לא גרע מסעודת חנוך הבית ובכל הני סעודות דשריין.

מגן אברהם או"ח רכה, ז:

כתב בי"ח [= בילקוט חדש] בליקוטים סי' כ"ט שמצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה כיום שנכנס לחופה. וביש"ש. כי דאם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפילו אינו באותו יום. מחצית השקל: וראיה לזה מדאמרינן במס' ב"ק דף פ"ז ע"א. אמר רב יוסף. עבידנא יומא טבא. וא"כ כשנעשה הבן גדול והוא עכשיו מצווה ועושה יש לעשות סעודה כמו ר' יוסף. אחרי עיוני מצאתי כן למהרש"ל.

קיצור שולחן ערוך סימן סא, ח:

מי שנעשה בנו בר מצוה, כשעולה לתורה בפעם הראשונה, לאחר שברך ברכה אחרונה על ספר התורה, מברך האב ואומר, ברוך אתה ד' אלוקינו מלך העולם אשר פטרני מעונשו של זה. ומצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה, דהיינו ביום שנכנס לשנת י"ד, ואם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפילו אינה באותו יום.

משנה ברורה סימן רכה:

(ו) בר מצוה - היינו כשנעשה בן י"ג ויום אחד ועכשיו נהגו שלא לברך עד שעה שהנער מתפלל בצבור בתורת ש"ץ או שהוא קורא בתורה בשבת ראשונה שאז נודע לרבים שהוא בר מצוה. מצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה כיום שנכנס לחופה והיינו ביום שנכנס לשנת י"ד וטעם הסעודה משום דעכשיו נעשה איש ישראל שנצטוו במצות התורה. ואם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפילו אינו באותו יום.

(ז) שפטרני מעונשו וכי' - פ"י דעד עכשיו נענש האב כשחטא הבן בשביל שלא חנכו למצות התורה ועכשיו שנעשה איש מחוייב הוא להתחזק בעצמו למצות הש"י. ודע דאע"פ ששוב אין עליו ענין חינוך מ"מ יש על האב מצות הוכחה כשרואה שאינו מתנהג כשורה וכשאינו מוחה בידו נענש עליו דלא גרע משאר ישראל וכידוע מה שאחז"ל כל מי שיש לו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפס בעון אנשי ביתו. וכל מי שיש לו למחות באנשי עירו ואינו מוחה וכי'.

(ח) וטוב לברך, בלא וכי' - משום שלא הוזכרה ברכה זו בגמרא וכן העתיק

בדה"ח אמנם דעת הגר"א בביאורו דמאחר שהזכרה ברכה זו במדרש ומהרי"ל עשה כן הלכה למעשה יש לברך בשם ומלכות ועיין בח"א שכתב ג"כ דהמברך לא הפסיד.

פרי מגדים או"ח רכה, ה:

...והנה למה לא יברך בנקיבה יב"ש [=יב שנים] - לפירוש הלבוש דבנים קטנים נענשים בשביל אב ל"ש [=לא שנא] זכרים ונקבות. ולמ"ד חינוך י"ל דאין מחוייב לחנך בתו קטנה, גם למ"ד מחוייב אין בה כ"כ מצוות שמחוייב לחנכה בקטנותה, ואם משיאה לאיש בקטנותה קנין אישה הוית ואין נענשה בשביל אביה.

כף החיים או"ח רכה, יא:

...והטעם שמצוה לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה, כתב המחצה"ש. וכ"כ בו"ח [=בזוהר חדש] פ' בראשית - דביום שנכנס רבי אלעזר לשנת י"ד רשב"י זמין למארי מתניתא למיכל בסעודתא רבא דעביד להו. וכ"כ בזוה"ק פ' משפטים. והטעם דבתחילת שנת י"ד זוכה לבחינת נשמה כידוע, וע"כ נוהגין לדרוש ולעשות סעודה ביום שנכנס לבר מצוה כדי שע"י עסק התורה ומצות סעודה שעושין לכבוד הכנסו למצוה יזכה לבחינת הרוח היותר גדולה במעלה וקדושה, ואם אינו יודע הבן לדרוש דורשין לפניו ואם אביו יודע לדרוש הוא יותר טוב משאר אדם.

יב: וטוב ללבוש בגד חדש או לאכול פרי חדש באותו היום ולכוון בברכת שהחיינו על שנכנס בעול מצוות, וגם הבת תעשה כן בהיכנסה לשנת י"ג לברך שהחיינו על בגד חדש ואעי"פ שאין עושין לה סעודה. וכ"כ בן א"ח. ואם יודעת ללמוד יש לה ללמוד באותו היום יותר משאר ימים וכן הבן יעשה כן ושלא יפסיק מלימוד באותו יום לא ביום ולא בלילה.

טו: שפטרני מענשו וכ"ו והא שאין מברכין על הנקבה בהגיעה לתחילת י"ג, נ"ל הטעם משום דדרך העולם הבת ניוזנית מבית אביה עד הנישואין, וא"כ כיון שהיא תחת ממשלתו לזונה ולהשיאה יכול להוכיחה ג"כ וא"כ לא נפטר עד הנישואין עד אשר תהיה תחת ממשלת בעלה ואז הוא חייב להוכיחה. ולטעם השני - משום שהיא נענשת בחטאו - נראה בבית שיש לה ג"כ מזל של בעלה, שבת פלוני לפלוני, אפשר שיגביר מזל הבעל ולא תיענש בחטא האב, וע"כ לא תקנו לברך.

בן איש חי, ראה, יז:

הזכר יתחייב במצות בן י"ג שנה ויום אחד, על כן ביום הראשון של שנת י"ד יתפוס האב את בנו בידו ויאמר ברוך שפטרני מענשו של זה, ויהרהר שם ומלכות בלבבו, וישתדל לעשות סעודה לאוהבים ורעים ויומין בה תלמידי חכמים וירבה בסעודה ושמחה כיד ה' הטובה עלינו, שמסעודה זו יהיה סניגוריא גדולה על ישראל, שיאמרו מליצי יושר לפני הקב"ה, דבשי"ע ראה בניך כמה הם שמחים על אשר נכנסים בעול מצוותיך, וסעודה זו נקראת סעודת מצוה, והברכה הנז' בלי שם ומלכות, ויאמר האב אותה בתוך הסעודה והיושבים יברכו את הבן שיוכה לתורה ויראת שמים וקיום המצות, והגדולים שבקרואים יניחו ידיהם על ראשו ויברכו אותו בברכת כהנים, ואם יודע הבן לדרוש בד"ת ידרוש דבר בעתו מה טוב, ואם לאו ידרוש האב, ואם לאו ידרוש ת"ח אחד מן הקרואים.

וטוב דהבן ילבש בגד חדש ויברך שהחיינו ויכוין גם על הכנסו באותו היום בעול מצות, ואם אין לאל ידו יברך על פרי חדש. וגם הבת ביום שתכנס בחיוב מצות, אע"פ שלא נהגו לעשות לה סעודה, עכ"ז תהיה שמחה אותו היום ותלבש בגדי שבת ואם יש לאל ידה תלבש בגד חדש ותברך שהחיינו ותכוין גם על כניסתה בעול מצות...

הרב יצחק נסים: על ברכת ברוך שפטרני, 'נועם' - ז, עמ' ד-ה:

...ועל הבת בהגיעה לפרקה, אם יש לברך, הנה מטעמי הברכה שנתבארו לעיל נראה שיש לברך ג"כ על הבת, דגם הבת צריכה חינוך וגם היא נענשת בעוון אביה, דבניו ובנותיו של אדם כשהם קטנים נענשים עבודו, אלא שלא מצאתי מי שכתב שיש לברך על הבת, כל הפוסקים שכתבו ברכה זו כתבו לברך על הבן. וראיתי שכבר עמדו בזה אחרונים ונתקשו ליישב. וה"ד שניהם בעל פתח הדביר ותמה על מ"ש ש"ל דאין האב מחוייב לחנך את בתו, דליכא מ"ד הכי וכל קמאי ובתראי ס"ל שהאב מחוייב לחנך את בתו. במצוות דשייכי בה ובאיסורים. ודוקא בההיא דנויר אמרינן דליכא חינוך בבת, ובכל התורה יש חינוך בבת. ולולא דבריהם היה אפ"ל משום דהמדרש מיירי ביעקב ועשו שטיפל בהם יצחק אבינו עד י"ג שנה נקט ר"א בנו ולא דוקא, והפוסקים שכתבו ברכה זו נקטו כלשון המדרש, וה"ה בתו, וי"ל בכ"ז ומאפס פנאי הנני מקצר ואומר שיש מקום לברך על הבת בלא שו"מ.

וראיתי בסי' שו"ת למהר"א מוסאפיא בן הרב בעל "חיים וחסד" (שנמצא אצלי בכ"י) שכתב דמי שעושה סעודה ביום שבתו נכנסת בחיוב המצוות דהיינו בת י"ב שנה ויום אחד, נ"ל דהיא סעודת מצוה כמו בבן י"ג וי"א, דמ"ש [=דמאי שנא], וזהו מנהג נכון, וכן עושים סעודת מצוה ויום שמחה בערי צרפת ושאר

עיירות לבן וכן לבת, ונימ שאם קראו אותו לסעודה שחייב ללכת.

מ' ברויאר, 'המעין' יב (תשל"ב), עמ' 61 הערה 25:

...ושמעתי מפי מו"ר ד"ר שלמה אדלר, שראה דרשה מודפסת של בעל ערוך-לנר לכבוד חגיגת בת-מצוה.

שו"ת קול מבשר חלק ב' סימן מד:

בי"ה, ב' כסלו תשי"ח, בני ברק. לכבוד המנהל של משרד הדתות ד"ר ש. ז. כהנא נ"י, בירושלים ת"ו.

ע"ד שאלתו בענין תכנית חגיגת בת מצוה, הנה בסי' ד"ח על הרא"ש פ"ט דברכות אות ל' כתב פירוש הברכה של בר מצוה שמברך האב ברוך שפטרני מעונשו של זה: הכוונה בברכה זו היא שמברך על שעד עתה היה חובה ומוטל על האב לחנכו במצוות ולגדלו בתורה ונמצא כשמתרשל מכל זה שהוא נענש עליו, עיי"ש שהשיג על הלבוש (המובא גם במג"א סי' רכ"ה סק"ח) שפירש באופן אחר והוא דחה את פירושו. וא"כ כיון דאמרינן בנויד דף כ"ט בנו חייב לחנכו בתו אינו חייב לחנכה, ממילא לא שייך ענין זה גבי בת. ואף לפ"ד המג"א סי' שמ"ג סק"א שהביא דיעה שחייב לחנכה מ"מ כתב הפמ"ג בא"א סי' רכ"ה סק"ה דגם למ"ד שמחוייב לחנכה לא יברך האב כשהגיע לייב שנים לפי שאין בה כ"כ מצוות שמחוייב לחנכה בקטנותה. וכן מוכח מלשון המדרש רבה פי' תולדות בפסוק ויגדלו הנערים אמר ד"א צריך אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה, מיכן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה, וע"ז פירש רש"י שם צריך אדם ליטפל בבנו ללמדו תורה ומצוות ובחדושי הרד"ל שם כתב משמע דווקא בנו אבל בתו לא, ולפי"ז אין הטעם בשביל שעד עתה היה אביו נענש על מה שעובר הקטן כאשר חשבו האחרונים ז"ל. שא"כ גם בבנו כן. אלא עיקר הכוונה על חייב ללמד תורה לבנו, ויש לו סיוע מדברי חמודות הנ"ל.

ועוד י"ל טעם אחר בזה, דהא ברכת הגומל היא מדינא דגמרא, ומנהג העולם שאין נשים מברכות ברכה זו וכתבו האחרונים באו"ח סי' ר"יט הטעם משום דסדר ברכה זו היא בפני עשרה ולא אורח ארעא לאשה, וע"ז שו"ת חות יאיר סי' רכ"ב שאחד נעדר בלי בן וציוה לפני מותו שילמדו עשרה כל יום תוך י"ב חודש בביתו בשכרם, ואחר הלימוד תאמר הבת קדיש, וכתב: אף כי אין ראייה לסתור הדבר כי גם אשה מצווה על קדוש השם ונחת רוח לנפש כי זרעו היא, מ"מ יש לחוש שע"י כך יחלשו כח המנהגים של בני ישראל שג"כ תורה הם ויהי כל אחד בונה במה לעצמו ע"פ סברתו ומחזי מילי דרבנן כחוכא ואטלולא ויבואו לזלזל בהם.

ואפשר לציין את המאורע הזה בתור יום שמחה וגילה, בחוג של קרובים וידידים בביתה ובבית הספר לבנות שהיא לומדת בו, ויוכל המורה דשם (איש או אשה) להרצות הרצאה מעניינת דיומא להבהיר חובת בת ישראל שהגיעה לגיל המצוות. בכבוד רב, משלם ראטה

שו"ת אגרות משה חלק או"ח א' סימן קד:

בדבר בת מצוה י"א שבת תשט"ו. מע"כ ידידי הנכבד הרה"ג מהר"ר ברוך אהרן פופקא שליט"א.

בדבר ענין החפצים להנהיג איזה סדר ושמחה בבנות כשנעשו בנות מצוה, הנה אין לעשות זה בבית הכנסת בשום אופן אף לא בלילה, כי בבית הכנסת אינו מקום לעשות דברי הרשות אף בנבנו על תנאי, והצערמאניע [טקס] של בת מצוה הוא ודאי רק דברי רשות והבל בעלמא ואין שום מקום להתיר לעשות זה בבית הכנסת. וכ"ש בזה שהמקור בא מהרעפארמער וקאנסערוואטיו [מהרפורמים וקונסרוטיבים]. ורק אם רוצה האב לעשות איזה שמחה בביתו רשאי אבל אין זה שום ענין וסמך להחשיב זה דבר מצוה וסעודת מצוה, כי הוא רק כשמחה של יום הולדת בעלמא.

ואי איישר חילי הייתי מבטל במדינתנו גם סדר הבר מצוה של הבנים שכידוע לא הביא זה שום איש לקרבו לתורה ולמצוות ואף לא את הבר מצוה אף לא לשעה אחת, ואדרבה בהרבה מקומות מביא זה לחלול שבת ועוד איסורים. עכ"פ מה שכבר הונהג בפה וגם בא זה ממקור מצוה קשה לבטל, אבל לחדש זה בבנות שהוא בלא מקור מצוה כלל, אף בבית ודאי הי' יותר טוב למנוע אף שליכא איסור, אבל לעשות בביהכ"נ אף בלילה בשעה שאין מתפללין אסור...

ידידו מוקירו, משה פיינשטיין.

שו"ת אגרות משה חלק או"ח ב' סימן צז:

בהערתי עלי בסימן ק"ד בענין סעודה לבת מצוה.

ומה שכתר"יה מתקשה מדוע אין מצוה בסעודת בת מצוה כשנעשית בת י"ב שנה כמו בבן דגם הבת הא מתחייבת עתה במצוות, ויש להוסיף לחוק הקושיא שאף שאין הבת דורשת דאף אם תדרוש ליכא מעלה שפטורה מתלמוד תורה, מ"מ הא ביום שנעשה בר מצוה נחשבת סעודת מצוה אף כשאינו דורש כדאיתא במג"א סימן רכ"ה סק"ד ובדגמ"ר יו"ד סימן שצ"א סעיף ב' בשם מהרש"ל ביש"ש וא"כ גם בבת באותו היום שנמלאו לה י"ב שנה ויום אחד

יתחשב סעודת מצוה ואין לומר דאה"י כיון דלא הוזכר זה בשום מקום. ועיין בפמ"ג בא"א סק"ה שהקשה לענין ברכת שפטרני מ"ט לא אמרינן בבת כשנעשית י"ב שנה ולא הקשה על מה שאין עושין סעודה אף שטעם הסעודה כתב בסק"ד מא"ר משום דגדול המצוה ועושה וכן הוא במחצה"ש, שטעם זה הא ישנו גם בבת והיא קושיא גדולה.

והנכון לע"ד משום דאין ניכר חלוק בבת למעשה במה שנעשית גדולה יותר מקטנותה ול"ד לבן שניכר טובא שמעתה מצרפין אותו לכל דבר שבעי מנין עשרה ומנין שלשה. ועל ידיעה בעלמא כשלא ניכר למעשה אין עושין סעודה ושמחה אף שבעצם יש בזה אותה השמחה ממש. ומה שא"ר יוסף בב"ק דף פ"ו דמ"ד לי אין הלכה כרי יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן שמוה הוא המקור לעשות סעודה בבר מצוה כדהביא במחצה"ש ממהרש"ל ביש"ש, צריך לומר דג"כ הוא ניכר, ל"מ אם נימא דאם סומא פטור מן המצות לא מצטרף לעשרה אלא אף אם נימא שמצטרף דכיון שהוא בר דעת שייך שיצטרף אף שפטור ממצות, נמי באדם גדול כרב יוסף ניכר משום דמצד גדלותו נותנין לו לברך ולהוציא אחרים ואם הוא פטור אין יכול להוציא אחרים ולא היו יכולין ליתן לו לברך אף שהוא הגדול, עיין בפסחים דף קט"ז במה שר"י יוסף הוציא בני ביתו באמירת אגדתא בליל פסח, ולכן היה זה דבר הניכר והיה שייך שיעשה סעודה. אבל כשלא ניכר במעשה ליכא מצוה לעשות סעודה.

שו"ת אגרות משה חלק או"ח ד' סימן לו:

חגיגת בת מצוה בבית הכנסת ב' סיון תשי"ט. מע"כ הרב מאיר כהנא שליט"א רב בהוארד ביטש נוא יארק.

בדבר עצם חגיגת בת מצוה אין בזה ענין סעודת מצוה אלא הוא כשמחה של יום הולדת בעלמא שהוא רשות ולכן אין לעשות בביהכ"י שסעודות הרשות אין להתיר בביהכ"י אף כשנבנה על תנאי. אבל לעשות קידוש בביהכ"י שנוהגין ברוב בתי כנסיות דמדינה זו לעשות בכל שמחה שיש להאדם לא גרעה שמחה זו משאר שמחות שעושין ורשאה גם לומר איזה מלים לכבוד שמחתה, וזה מסתבר שיסגי להתועלת שסובר כתר"ה שיש בזה אבל לא תאמר על הבימה אלא אצל השלחן שעושין הקידוש שם.

ובדבר הבת מצוה שכבר נקבעה אם יכול כתר"ה באופן שלא יהיה זילתא לכתר"ה וגם שלא יהיה מחלוקת לשנות שיהיה רק בעשיית קידוש יראה לשנות, ואם אפשר להיות מזה מחלוקת או זילתא לכתר"ה על שחוזר בו יניח

כמו שהוקבע, אבל לחבא ינחג שיהיה רק בעשיית קידוש הרגיל לעשות בכל שמחה שיש לאדם.

והתועלת שכותב כתרי"ה, לפי הנראה יוצא מזה אדרבה קלקולים בחלול שבת ועוד ואף בבנים לא ראינו תועלת מזה לקרבו לתורה ולמצות ואף אם באיזה בת יוצאת מן הכלל ראה כתרי"ה איזה תועלת ברובא דרובא הוא אדרבה קלקול ולכן יש לרחק ענין החדש דחגיגת בת מצוה ולא לקרב אבל בלא מחלוקת כדלעיל.

ידידו, משה פיינשטיין.

שו"ת שרידי אש חלק ג סימן צג:

ב"ה כבוד הרב הגדול מהר"א ד, רב ראשי בעיר גדולה בצרפת בדבר שאלתו אם מותר לחוג חגיגת בת מצוה ואם יש בזה משום ובחוקותיהם לא תלכו - הנה יש באיסור הליכה בחוקות הגויים מחלוקת הראשונים. ברמב"ם ה"ל ע"ז פ"א, ה"א, כתב: יוצא מדברי הרמב"ם, שאסור להידמות לנכרים בכל דבר, בין בדברים שיש בהם משרשי ע"ז ובין בדברים שאין בהם משרשי ע"ז אלא שהם מיוחדים לאומות ושכל זה אסור מה"ת, ואם עושה כן עובר בלאו ולוקה, ושאיסור זה כולל כל האומות שישראל שרויים ביניהם. אולם מהספר יראים עמוד אלילים ס"י פ"ח וכן ביראים השלם ס"י שייג נראה לכאורה שהלאו ובחוקותיהם לא תלכו נאמר בז' אומות ובמצרים בלבד. וכן דעת הגאון מהר"א וואלקין, זצ"ל.

והנה מדברי היראים יוצא מפורש, שהאיסור משום בחוקותיהם אינו אלא בדברים שיש בהם משום תורה שלהם, כלומר, שיש בהם רמז לע"ז. ובחינוך כתב על טטראות וקרקסאות שנמנו בספרא: וכל אלה הם מיני שחוק שעושים בקיבוציהם כשמתקבצים לעשות שגעונות וזנות ועבודת אלילים. וזהו כדעת המהרי"ק שיובא להלן, ואילו מהרמב"ם הנ"ל משמע שכל דימוי לעכו"ם אסור, שהרי כתב: יהי הישראל מובדל מהם וידוע במלבושו ובשאר מעשיו, כמו שהוא מובדל מהן במדעו ובדעותיו. ומדברי הראב"ד משמע שסובר כדעת היראים והחינוך... והנה הטור והשו"ע ב"ר"ד ס"י קע"ח העתיקו דברי הרמב"ם בשלימותם. והרמ"א הגדיר את הדינים של איסור חוקות העמים עפ"י דברי המהרי"ק ס"י פ"ח שאין משום חוקות העמים אלא באחד משני פנים:

הא', דבר שאין טעמו נגלה, שכיון שעושה דבר משונה שאין טעמו נגלה אלא שהם עושים כן, יש לחוש שיש בו שמץ עכו"ם מאבותיהם. והכ', דבר שיש בו משום פריצות כגון שנהגו ללבוש מלבושים אדומים. אבל דברים שאין בהם משום הנ"ל, אלא שנהגו לתועלת, כגון שדרכנ שכל מי שהוא רופא מומחה לובש מלבוש מיוחד, שע"י הוא ניכר שהוא רופא אומן, וכן אם עושים משום

כבוד או טעם אחר, מותר. והכלל העולה הוא, שכל האיסור הוא כשהוא עושה כדי להידמות לעכו"ם בלא תועלת אחרת, אבל אם עושה לשם תועלת ממון או כבוד וכיו"ב מותר... ומשמעות לשונו של המאירי נראה, שלדעתו גם הרמב"ם סובר כן. ונאמרו בזה תירוצים שונים ומהם מסתעפות שיטות שונות בגדר חוקות העמים והאיסור ללכת בהם (ועיי' בשו"ת מלמד להועיל או"ח סי' ט"ו עמי שש עשרה).

ועכשיו נראה בנידון דידן אם מותר לחוג חגיגת בת מצוה. ויש שרוצים לאסור משום ובחוקותיהם (עיי' שו"ת זקן אהרן סי' ו'), ולעני"ד, תלוי בזה, שבאם נאמר שהקונפירמציאן של העכו"ם הוא לשם ע"ז, יש לאסור משום ובחוקותיהם בכל גווי, אלא שלפי"ז היינו לנו לאסור גם חגיגת בר מצוה, שהרי אצלם עושים קונפירמציאן גם לזכרים, והיינו לנו לאסור גם את התפילה, שהרי גם הם מתפללים לע"ז. אלא שבזה ל"ש שיש בו משום ע"ז אלא שעושים כן חגיגת שמחתם לרגל בגרותם של בניהם. וגם הריפורמיים מעמנו אינם עושים כן כדי להידמות להם, אלא לשם חגיגת משפחה ושמחתה שהגיעו בניהם לבגרות. ואלה מאחינו שהנהיגו זה מחדש חגיגת בת מצוה אומרים, שהם עושים כן כדי לחזק בלב הבת, שהגיעה למצות, רגש אהבה ליהדות ולמצוותיה, ולעודר בה רגש הגאון על יהדותה ועל היותה בת לעם גדול וקדוש. ולא איכפת לנו מה שגם הגויים חוגגים חגיגת הקונפירמציאן בין לבנים ובין לבנות, הם בדידהו ואנן בדידן, הם מתפללים וכורעים בכנסיות שלהם ואנחנו כורעים ומשתחווים ומודים לפני ממי"ה הקב"ה.

ובשו"ת הריב"ש סי' קנ"ח כתב על המנהג שהולכים כל בוקר מו' ימי האבלות על הקברות ולקחו זה המנהג מישמעאלים, שאין בזה איסור משום ובחוקותיהם, ואם מפני שעושים כן הישמעאלים - אין זו חוקה שיהא אסור משום ובחוקותיהם, כדאמרין בפ"ק דע"ז, ששורפין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי ומפרש התם דשריפה לאו חוקה היא אלא חשיבותא. ואעפ"י שגם העכו"ם עושין כן, לא נאסר משום דרכי האמורי, שאם באנו לומר כן נאסור ההספד מפני שגם העכו"ם מספידין...

ויש טוענים נגד ההיתר של חגיגת הבת מצוה, משום שהוא נגד מנהג הדורות הקודמים, שלא נהגו מנהג זה. אבל באמת אין זו טענה, כי בדורות שלפנינו לא הצטרפו לעסוק בחינוך הבנות לפי שכל אחד מישראל הי' מלא תורה ויר"ש וגם האויר בכל עיר ועיר מישראל הי' מלא וממולא בריח וברוח היהדות, והבנות שגדלו בבית ישראל שאפו את רוח היהדות בקרבן באפס מעשה וכמעט שניקו את היהדות משדי אמותיהן, אבל עכשיו נשתנו הדורות שינוי עצום. השפעת הרחוב עוקרת מלב כל נער ונערה כל זיק של יהדות,

והבנות מתחנכות בבתי ספר נכרים או בבתי ספר חילוניים, שאינם שוקדים להשריש בלב תלמידיהם אהבה לתורת ישראל ולמנהגי הקודש של היהדות השלימה, עכשיו מוטל עלינו לדכּו כל כחותינו בחינוכן של הבנות.

והרי זה דבר מכאיב לב, שבחינוך הכללי, לימודי שפות וספרות חילונית ומדעי הטבע והרוח דואגים לבנות כמו לבנים, ואילו בחינוך הדתי, לימודי תנ"ך וספרות המוסר של חז"ל, וחינוך למצוות מעשיות שהנשים חייבות בהן, מוניהים לגמרי. לאשרנו עמדו גדולי ישראל בדור הקודם על הקלקלה הזאת ותקנו מוסדות של תורה וחינוך דתי בעד בנות ישראל. הקמת רשת גדולה ומקיפה של בית יעקב היא ההפגנה הנהדרה ביותר של דורנו. ושורת ההגיון הישר וחובת העיקרון הפדגוגי מחייב, כמעט, לחוג גם לבת את הגעתה לחיוב המצות, והפלי"ז ששעושים בין הבנים והבנות בנוגע לחגיגת הבגרות פוגעת קשה ברגש האנושי של הכת הבוגרת, אשר בשטחים אחרים כבר זכה בזכיון האמנציפציה, כביכול.

ואף שנוטה אני להתיר חגיגת בת מצוה, מימ מסכים אני לדעת הגאון ר"מ פיינשטיין בספרו אגרות משה או"ח, שאין לחגוג חגיגה זו בבהכ"ני ואף לא בלילה אף שאין שם אנשים, כי אם בבית פרטי או באולם הסמוך לביהכ"נ. ובתנאי שהרב ידרוש בפני הבת הבוגרת דרשה מאליפה ולהזהירה להיות שומרת מהיום והלאה המצוות העיקריות בדברים שביניה למקום (כשרות, שבת, טהרת משפחה), הטיפול בחינוך הבנים, וחובת העידוד והחינוך לבעל בלימוד תורה ובשמירת מצוות והיותה שקודה לתת עיני באיש שהוא ת"ח ויר"ש. וכל הדברים האלה הם טעמים גדולים להתיר חגיגה זו אפילו לפי שיטת הגר"א, שהנהו מחמיר מאוד בענינים אלה.

ובמקום זה עלי להעיר עמ"ש הגר"ב זולטי בנעם בי לאסור טכס של לוי צבאי, דהיינו יריות באויר בכלי תותח, שהם מנהגי צבא ועושים משום כבוד המת וחלוקת כבוד צבא, מאחר שיצא מפי קדשו של הגר"א ביו"ד סי' קע"ח, שדבריו של הגר"ב"ז הם נגד הריב"ש המובא למעלה, וגם נגד התוספתא המובאת לעיל, שמפני כבוד, מותר אפילו בדבר שיש בו משום דרכי האמורי, וגם הגר"א עצמו לא אסר אלא ברועה ללמוד מהם, אבל זה אינו נקרא לימוד, אלא עושים כן שלא יתגנה הצבא הישראלי בעיני העמים וכדרך שהתירו לספר קומי למקורבי מלכות, וכפי הטעם שכתב הרמב"ם בפ"א מע"ז, ה"ג: והיי לו גנאי לפי שלא ידמה להן ומכש"כ בטכס צבאי, שיש בו טעם הגון, שלפי דעתם של הראשונים אין בו שום סרך של איסור. ולדעתי הפריז הגאון הנ"ל על המידה.

וברור שאין לדמות ענין חגיגת הבת-מצוה לאיסור החמור שהטילו גדולי ישראל בשעתו על הניגון בעוגב (אורגעל) בבתי הכנסת לא רק בשבת ווי"ט אלא גם בימות החול (במלמד להועיל או"ח סי' ט"ז), שהניגון בעוגב יש בו משום סרך ע"ז, שכן העכ"ם משתמשים בו לשם עבודתם בבתי ע"ז שלהם (ועי' שם בשם הגר"א לוינשטם אב"ד דק"ק עמדין בספר צרור החיים. ולחנם נדחק בזה, שהדבר פשוט שהמהר"ק מודה שבחוק של ע"ז בכל גווי אסור, וכללי המהר"ק לא נאמרו אלא בדברים שאינם מיוחדים לע"ז, אלא שלא הוצרך להזכירם). ועוד, שבתחילת הכנסת העוגב בבתי כנסת ע"י המהרסים בלטה כונתם הידונית לחקות מנהגי העכ"ם ולהדמות להם בכל דבר. ולא זו בלבד עשו, אלא גם חיללו את השבת בפרהסיא, התירו אכילת נויט ומחקו מסידור התפילות כל זכר לשיבת ציון וסדר העבודה לירושלים. ואמנם יש מקום לחשוש למה שכתב הגר"צ הופמן במל"ל הני"ל, שיש גם איסור משום חיקוי האפיקורסים, כמו שנאמר במשנה חולין מ"א: אבל עושה גומא בתוך ביתו... ובשוק לא יעשה כן, שלא יחקה את המינים. ופירש"י: יחזיק ידיהם בחקותיהם. יחקה לשון חוק.

ובברייתא שם: ובשוק לא יעשה כן, משום שנאמר: ובחקותיהם לא תלכו, ואם עשה כן צריך בדיקה אחריו. ואף ששם האיסור לפי שיש בו סרך של ע"ז, כמו שכתב רש"י במשנה, דטעמא דגומא משום שהוא חוק הצדוקים לע"ז, מ"מ יש בו משום חזיון למהרסים, שהם היי הראשונים להנהיג מנהג חדש זה של חגיגת בת מצוה וכמשי"כ במל"ל שם, והוא באמת טעם שלא לחוג חגיגת בת מצוה בבתי כנסת, נוסף על הטעם שכתב הגרמ"פ, שליט"א, בספרו אגרות משה שם, מכיון שחוגגים חגיגה זו חוץ לביהכ"נ ניכר הדבר שאין הכוונה לחקות מנהגי האפיקורסים, כמו שכתבו התוס' בחולין שם ד"ה ובשוק לא יעשה כן, שהרואה שעושה בביתו אומר לנקר חצרו הוא עושה. וגם כאן יראו הכל שאין עושים חגיגה זו בבית הכנסת כמנהגם הם, אלא לשם שמחת המשפחה ולשם חזוק חינוכי לבת שהגיעה לגיל המצוות.

כל הני"ל כתבתי לבירורה של הלכה זו, ולמעשה הדבר תלוי בכוונת הרוצים לחדש מנהג זה של חגיגת הבת מצוה, אם הם מתכוונים לשם מצוה או חלילה לשם חיקוי המינים. אמנם לא נעלם ממני, שיש בין היראים אוסרים ומחמירים, שאינם שמים לב בשאלות של מנהגים דתיים לשיקולים הגיוניים ואף אינם נותנים דעתם לבירורים הלכותיים, אלא דנים עליהן עפ"י רגשות הלב בלבד, והלב היהודי הדבק במסורת הורים ומורים, נרתע מכל שינוי שהוא בנוהג הדתי, עליהם יש להמליץ מה

שכתב הרמב"ם בפירושו למשנה גיטין פ"ה, מ"ח: ואלו דברים אמרו מפני דרכי שלום וכו', יע"ש.

אולם אין להם לשכוח כי גם המצדדים בהיתר של מנהג חדש זה של חגיגת בת מצוה, לבם דופק בחרדה לחיזוק החינוך הדתי של בנות ישראל, שבנסיבות של החיים בדור הזה הן זקוקות ביותר לחיסון רוחני ולעידוד מוסרי בהגיען לגיל המצות. ובמיוחד יש לזכור דברי הריב"ש בתשובתו הנ"ל, שאפילו בדבר שהוא איסור גמור כל שאין מקבלין אמרו חז"ל מוטב שיהי שוגגים ואל יהי מזידין ושאיין לדקדק בדברים כאלה אם רוצים לחיות עמהם בשלום. והואיל וכתב שרוב בני הקהלה רוצים דוקא להנהיג מנהג זה של חגיגת בת מצוה לבנות, אין לכת"ר לצאת במחלוקת נגדם, רק לדאוג לכך שמנהג זה ישמש באמת חיזוק וחוסן להשלטת רוח תורה ומצות בלב בנות ישראל.

יחיאל יעקב וויינברג

שו"ת יביע אומר חלק ו, או"ת סימן כט:

נשאלתי אודות מה שנהגו מקרוב לערוך חגיגת בת - מצוה, כשהגיעה הבת לגיל י"ב שנה ויום אחד, אם יש לזה מקום בהלכה. ואם יש לברך ג"כ ברוך שפטרני מעונשה של זו, כשם שמברכים על הבן שהגיע לגיל בר מצוה ברוך שפטרני מעונשו של זה.

(א) במדרש רבה ר"פ תולדות (פרשה סג סימן י): א"ר אלעזר צריך אדם לטפל בבנו עד י"ג שנה, מכאן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה. וז"ל תלמיד מהר"ם בסי' תשב"ץ (סי' שצ): איתא בב"ד, א"ר שמעון ב"ר צדוק יש לו לאדם להטפל עם בנו עד י"ג שנה, מכאן ואילך צריך לומר בא"י אמ"ה שפטרני מעונשו של זה. ובסי' מהרי"ל (הלי קריאת התורה דף ס"ג ע"א) כי וז"ל: מהרי"ל בזמן שנעשה בנו בר - מצוה וקרא בתורה, היה מברך בא"י אמ"ה אשר פטרני מעונשו של זה. וכן איתא במרדכי הגדול ברכה זו בשם ומלכות. עכ"ל. וע"ע בארחות חיים (הלי ברכות אות נח), שהגאון רב יהודאי ז"ל, קם על רגליו בבהכ"נ ובירך ברכת שפטרני מעונשו של זה בפעם ראשונה שקרא בנו בתורה. ע"ש. ומשמע ג"כ שבירך בשם ומלכות.

והרמ"א בדרכי משה (סי' רכה) הביא דברי המדרש ומהרי"ל, וכתב, ולא מצאתי ברכה זו בגמרא, וקשה עלי שיברכו ברכה שלא נזכרה בגמרא. וכ"פ הרמ"א בהגה שטוב לברך ברכה זו בלי שם ומלכות. ולפי"ז גם ברכת שפטרני מעונשו של זה שזכרה במדרש יש מקום לברך אותה ברכה בשו"מ. וכ"כ בביאורי הגר"א (סי' רכה) שהעיקר לאומרה בשם ומלכות כמ"ש במרדכי

הגדול ומהרי”ל. וכן פסק החיי אדם (כלל סה ס”ג), ושכן נהג הגר”א. וכ”פ בקיצור שלחן ערוך (ס”י סא סעיף ז). ובס”י מגן גבורים (ס”י רכה סק”ז) כ”י וז”ל: והעיקר לברך ברכה זו בשם ומלכות כמ”ש מהרי”ל והגר”א. וכ”כ בס”י מגלה עמוקות, שמכיון שנמצא סמך לברכה זו במדרש רבה כדאי לסמוך ע”י לברך בשם ומלכות, כמו שסמכו לברך ברוך אתה ה’ מקדש שמך ברבים, ע”פ המדרש, וכן ברכת הנותן ליעף כח. ע”כ. וכ”כ הערוך השלחן (שם סק”ד) והביא ראיה מהברכות הני”ל. ע”ש. (וע”ע בשו”ת שארית שמחה ס”י ז)... ועמ”ש”כ בשו”ת יביע אומר ח”ב (חאו”ח ס”י כה אותיות יב - יג) ולעולם כל שלא נזכרה הברכה בש”ס אין לאומרה בשם ומלכות. וכ”כ בארחות חיים (הלי קריאת התורה סוף אות נח) בשם רבינו סעדיה. ע”ש. וע”ע בס”י לקט יושר (עמוד מ) שכי, כשקרא בנו (של מהרא”י בעל תה”ד) בס”ית, אמר הרב, בריך דחמא מלכא דעלמא שפטרני מעונשו של זה, כיון שלא נזכר בתלמוד.

וכי הרה”ג המו”ל, שזהו כמ”ש הרמ”א בדרכי משה, ודלא כהגאון בעל מגלה עמוקות פרי תולדות שכי לאומרה בשו”מ, ע”כ. וכן פסק מהר”י יופא בס”י יוסף אומץ (ס”י תגב) לאומרה בלי שו”מ. וכ”כ בס”י עמק ברכה (דט”ו ע”ד). ובס”י אמת ליעקב אלגאזי (בדיני ברכות לעולים לס”ית אות פ). ובס”י לדוד אמת (ס”י ו’ אות פ). ובס”י בירך את אברהם (ס”י סה אות ד). וכן פשט המנהג אצלנו, דספק ברכות להקל. ובפרט שאין הדבר ידוע בבירור שהביא הנער ב”י שערות, כדי שיפטר האב מעונשו. ובמקום שיש חשש ברכה לבטלה לא סמכינו אחזקה שהביא ב”י שערות, כמ”ש הט”ז (ס”י ח סק”ח) בכוי”ב.

ושו”ר מ”ש בזה הגר”צ”פ פראנק בשו”ת הר צבי (חאו”ח ס”י קיד). ע”ש. (וע”י בספר בית הלל אה”ע ס”י לד, שכי לברך: ברוך אתה השם מלך העולם שפטרני מעונשו של זה, שאמירת השם אין בה משום הזכרת ה’ לבטלה. ועמ”ש”כ בשו”ת יביע אומר ח”ג חו”ד ס”י א’ אות ד. ודו”ק). וע”י בעמודי השלחן על קיצור ש”ע (ס”י כא אות ה) שגם ד’ היעב”ץ לומר ברכה זו בלי שם ומלכות, ושכן נוהגים. ע”ש. וכ”כ החסד לאלפים (אות טז). ובבן איש חי (פרי דאה אות יז). ע”ש. וע”ע בשו”ת בית המדרש (ס”י ו). ע”ש. [הוספות ומילואים: ברכת שפטרני מעונשו של זה בלי שם ומלכות, כ”כ גם בשו”ת יד יצחק ח”ג (ס”י רל). וע”ש. ובענין חגיגה ומסיבה לבת - מצוה, עתה ראיתי בשו”ת שרידי אש ח”ג (ס”י צג) שג”כ העלה שיש לעשות כן כשהכוונה לשם שמים. וע”ש. וע”י באגרות משה ח”ב (חאו”ח ס”י צז). ודו”ק]

והנה המגן אברהם (ס”י רכה סק”ד) פ”י: שפטרני מעונשו של זה, שעד עכשיו היה נענש האב כשחטא הבן בשביל שלא חינכו, ומכאן ולהבא אינו נענש. אך הלבוש פירש איפכא שעד עתה הבן נענש בעון האב. ע”ש.

והיינו כמ"ש בשבת (לב:) בעון נדרים בניים מתים כשהם קטנים, וכן בעון ביטול תורה וכו'. ומה שאמרו (בשבת לג:) שאסכרה באה בעון ביטול תורה, אמרו לו תינוקות יוכיחו (שמתים באסכרה ואינם מצווים על ת"ת), ומשני בעון שמבטלים את אביהם, התם לענין עונש חמור כאסכרה הקשה שבמיתות, כמ"ש בברכות (ח), אבל ליתפס בעון האב נתפסים, ומבן י"ג שנה אינם נענשים יותר בעון האב. ונראה כוונת ברכת האב ע"ז, משום שגם הוא נענש ביום פקודה על שגרם להעניש את בניו ולהמיתם בעונו. כמ"ש (ב"ב כב) מר אמר אנא ענישתיה וכו', ופי' התוסי שכל אחד מהם היה מתאונן שעל ידו מת רב אדא, ואמרינן (שבת קמט:): כל מי שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה. ועי' ב"מ (כ:): מר אמר משום לתאי דידי פקע, ופי' הגרי"ח ב"ב בן יהודע שם, שכל אחד תלה העונש בעצמו כדי שיחזור בתשובה ויתודה ויעשה תיקון על כך. ע"ש. וכ"כ האליה רבה (סי' רכה סק"ד) עפ"ד התוסי ב"ב הנ"ל. וכ"כ בקצרה בשו"ת אבן השהם (סי' כו) בפ"י די הלבוש. ע"ש. וז"ל הרב אור החיים פ"י משפטים (כב. ה) כי תצא אש וכו', ותמצא שהצדיקים כשהיו בניהם מגיעים לכלל שנים שאינם נלכדים עוד בעון אביהם, היו שמחים ואומרים ברוך המקום שפטרם מעונש זה, הרי שיעניש הי' לגורם עונש בשבילו וכו'. ע"ש.

(ג) ולכאורה יש נ"מ בין פירוש המג"א לפירוש הלבוש, לענין בת שהגיעה לגיל שנים עשרה שנה ויום אחד, שלפירוש הלבוש שפטרני מעונשו של זה, היינו שהבן היה נענש עד עתה בעון האב, א"כ גם על הבת יש לברך שפטרני מעונשה של זו, שהרי גם הבת נענשת בעון האב, וכמ"ש בכתובות (ח:), רחבי"א שכיב ליה יוקא וכו', פתח ואמר וירא הי' וינאץ מכעס בניו ובנותיו, דור שאבות מנאצים להקב"ה, בניהם ובנותיהם מתים כשהם קטנים. ובשבת (לב:) ובכתובות (עב) בעון נדרים בניו ובנותיו מתים כשהם קטנים. ע"ש. ואילו לפירוש המגן אברהם שהוא מצד מצות חינוך, שעל האב לחנך את בנו, ובהמנעו נענש ע"ז, לפ"ז י"ל שא"צ לברך כן על הבת. דאמרינן בניור (כט) קסבר ר"ל בנו חייב לחנכו בתו אינו חייב לחנכה.

וכ"כ הפרי מגדים (א"א סי' רכה סק"ה) וז"ל: והנה למה לא יברך בנקבה בת י"ב שנה, לפי הלבוש שבנים נענשים בעון האב, לא שנא זכרים או נקבות, אבל למ"ד משום חינוך י"ל שאינו מחוייב לחנך בתו קטנה, כמ"ש המג"א (סי' שמג סק"א) מהגמ' נזיר (כט). ואפי' למ"ד מחוייב לחנכה, אין בה מצות כ"כ שיחוייב לחנכה בקטנותה, ואם משיאה לאיש בקטנותה, קנין אישה היא ואינה נענשת בשביל אביה. ע"כ. וכ"כ בשו"ת מנחת עני (חאו"ח סי' ג) דני"מ בין פ"י הלבוש להמג"א לענין בת שהגיעה ל"ב שנה, שלפ"י הלבוש הי' לבת, ולפ"י המג"א א"צ לברך על הבת שאינו חייב לחנכה, וכי שהעיקר כפ"י המג"א,

כדמוכח בב"ד (פרי סג) א"ר אלעזר צריך אדם להטפל עם בנו עד י"ג שנה, מכאן ואילך צ"ל ברוך שפטרני מעונשו של זה. הרי מבואר שעיקר הברכה על פטור העונש של האב מצד החינוך. ע"ש.

וכ"כ בהגהות הרד"ל בבראשית רבה (פרי סג אות יג), שמד' המדרש משמע דדוקא בנו אבל בתו לא, ולפי"ן אין הטעם כמי"ש הלבוש וכו', שא"כ גם בבתו כן, אלא עיקר הכוונה על חיובו ללמד את בנו תורה. ע"כ. וכ"כ בשו"ת עין אליעזר (חאו"ח סי' י"ד). ע"ש.

אולם הנה כתבו בתוס' ישנים (יומא פב) בד"ה בן שמונה ובן תשע מחנכין ובתינוקת וכו', קשה לי דהא בנו"ד (כט) אמרינן האי"ש מדיד את בנו בנו"ד, בנו אין בתו לא, קסבר ר"ל בתו אין מחוייב לחנכה. וי"ל דהתם לא איירי אלא לענין נזירות דוקא אבל לענין שאר מצות בודאי שחייב לחנך בתו. ע"כ.

וכ"כ המאירי נזיר (כט) וי"ל: כשם שהאי"ש חייב לחנך את בנו למצות בזמן הראוי לפי ענין המצוה, אף בתו חייב לחנכה במה שראוי לה ג"כ, ע"ד שאמרו ביומא (פב) בתענית יוה"כ"פ בחינוך שעות שלהם וכו'. ומ"מ כל זה במצות שיש בהן חיוב, אבל מצות התלויות ברצונו של אדם ובנדבת לבו כגון נזירות אין חובת חינוך ע"ז וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס קרימונה סי' ר). ע"ש. וי"ל רבינו אברהם מן ההר בפ"י לנזיר (כט:), ומסתברא דל"י יוחנן בין אב בין אם חייבים לחנך במצות אחד לבן ואחד לבת, דל"י לקיש הוא דאמרינן קסבר בתו אין מחוייב לחנכה. והלכה כר' יוחנן. ע"ש.

וכ"כ האורח מישור והקרן אורה (נזיר כט). וע"ע בקרן אורה שם שהסביר ג"כ דאף לר"ל ה"מ במצות חינוך דנזירות שהיא אזהרה יתירה להרגילו בפירוש, משי"ה בנו אין בתו לא, שאין מחוייב לחנכה בזה, אבל במצות חיוביות ודאי דמחוייב לחנך גם את בתו כדאמרינן ביומא (פב) לגבי עינוי שעות דיוה"כ"פ. ע"ש. וזה כד' הת"י והמאירי הנ"ל. וכן העלה בשו"ת חקרי לב (חאו"ח סי' ע דקכ"ט סעי"ב)... וכ"כ מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' שמג סק"ז) בד"ה ואפשר, ושכ"כ התוס' והראשונים בכיו"ב. וכוונתו לדי התוס' פסחים (פא) ד"ה קסבר. וכ"כ מרן הכ"מ (ספ"א מה' תרומות) בשם הסמ"ג. והובאו ביד מלאכי (כלל תקמח). וביעיר און (מע"י ק אות ג), ובספרו פתח עינים (תענית כ:): ד"ה קסבר מאכל אדם אין מאכילין לבהמה. וע"ע בשד"ח (מע"י ק כלל מג). ע"ש. וע"ע בערך השלחן (סי' שמג) שהוכיח מדי הרשב"א בח"י ליבמות (קיד) שחייב לחנך גם את בתו. ע"ש. ושוי"ר להרב פתח הדביר (סי' רכה סק"ד) שהביא דברי הפמ"ג, דלמ"ד משום חינוך, אינו חייב לחנך בתו, ושכ"כ הרב קול קול יעקב אשכנזי בנימוקיו לאו"ח (דמ"ח ע"ג), דהניחא להמג"א א"צ לברך

שפטרני מעונשו של זה לגבי בתו, שאין האב חייב לחנך בתו, אבל לפי הלבוש למה לא תיקנו לברך כן על הבת שהגיעה למצות, והשיב ע"ז הפתה"ד, שמדברי כל הפוסקים מוכח שהאב חייב לחנך בתו במצות שהיא חייבת בהן, וכמ"ש החקרי לב הג"ל, ושכ"מ מדי הרשב"א שבב"י (סי' שמג) וכו'. עש"ב.

ומעתה גם להמגי"א יש לברך כן גם על בתו שהגיעה למצות, ומ"ש במדרש בנו, לאו דוקא, דה"ה לבתו, וכזה היא דנזיר (כח:). דקתני האב מדיר את בנו, ולר"י"ח ה"ה את בתו, כג"ל. ועי' בשו"ת הלקי"ט ח"א (סי' רכב) שג"כ כי לדקדק דהול"ל שמברך על בתו. ע"ש. ולפמ"ש"כ אה"י שמברך גם על בתו, ובפרט לפמ"ש"כ שהעיקר לברך ברכה זו בלי שם ומלכות, א"כ אין כל חשש לאומרה גם לגבי בת שהגיעה למצות. ולית דין צריך בשש. ובאמת שדברי המדרש רבה דאמרי צריך אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה מכאן ואילך צ"ל ברוך שפטרני מעונשו של זה, מוכח להדיא כפירוש המגי"א, שעד עכשיו היה האב נענש על חטא הבן כשלא חינכו, ודלא כהלבוש שפירש שהברכה על פיטור הבן מעונשו של אביו. וכן הוכיח במישור האליה רבה (סי' רכה סק"ד). וכן הסכים הלחם חמודות (פרק הרואה אות ל). וכ"כ מהר"ש יפה ביפ"ת פרי תולדות (פרי' סי' א), והובא בסי' לב מבין (דפ"ב ע"ג). וע"ש. וע"ע בהלכה רווחת (סי' רכב אות ו). ע"ש. וע"ע למהר"י עייאש במטה יהודה (סי' רכה סק"א). ע"ש...

(ד) ומעתה הבוא נבוא גם לענין השאלה הראשונה אם נכון לערוך חגיגת בת - מצוה, לבת שהגיעה לגיל י"ב שנה ויום א', שנראה בודאי שיש מצוה לערוך סעודה ושמחה לבת-מצוה, ע"פ מ"ש מהרש"ל בסי' ים של שלמה (פ"ו דב"ק סי' לו), שסעודת בר מצוה אין לך סעודת מצוה גדולה מזו, שנותנים למקום שבח והודיה על שזכה הנער להיות בר מצוה וגדול המצווה ועושה וכו', וראיה לזה מקידושין (לא) שאמר רב יוסף לבסוף, השתא דשמעיתא להא דא"ר חנינא גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, מאן דאמר לי דאין הלכה כר"י דאמר סומא פטור מן המצות, עבידנא יומא טבא לרבנן, דקא מפקידנא ועבידנא, ואע"פ שכבר היה חייב, על הבשורה בלבד רצה לעשות יו"ט, כ"ש בהגיע עת דודים וזמן המחייבו במצות שראוי לעשותו יום טוב. ע"כ. וה"נ בת שמתחייבת בכל המצות שהאשה חייבת בהן, והו"ל מצווה ועושה, שפיר יש לעשותו יו"ט, ומצוה נמי איכא.

וכן ראיתי להרב בן איש חי (פרשת ראה אות יז) שכי, והבת ביום שתכנס למצות, אע"פ שלא נהגו לעשות לה סעודה, עם כל זה תהיה שמחה באותו יום, ותלבוש בגדי שבת, ואם יש לאל ידה תלבש בגד חדש ותברך שהחיינו

ותכוין לפטור שמחת כניסתה בעול מצות. ע”כ. והנה אף שכי שלא נהגו (בזמנו) לעשות לה סעודה, בזה”ז שעושים סעודה לבת מצוה, יפה עושים. וכן נראה מלשונו של הרב בן איש חי שתלה ד”ז רק במנהג. וכן ראיתי לידידי הרה”ג ר’ עובדיה הדאיה בשו”ת ישכיל עבדי ח”ה (חאו”ח סי’ כח) שדייק כן מדי הבא”ח שדעתו שהיה ראוי לעשות סעודה לבת בהגיעה למצות, אלא שלא נהגו במקומו, אבל במקומות שנהגו ודאי דראוי והגון הדבר, כשם שעושים לבד מצוה סעודה וחגיגה בזמן שנכנס לעול מצות, והוא הדין והוא הטעם לבת-מצוה. וזה מלבד הטעם שהשמחה היא משום שהאב נשתחרר מהעונש המוטל עליו לחנך בניו ובנותיו עד שיגיעו למצות וכו’. ע”ש.

וראיתי להרה”ג ר’ משה פיינשטיין שליט”א בשו”ת אגרות משה (חאו”ח סי’ קד) שכי, שחגיגת ושמחת בת - מצוה, אין שום סמך להחשיבם לסעודת מצוה, שאין זה אלא רק כשמחת יום הולדת בעלמא, ומ”מ אם רוצה האב לעשות איוה שמחה בביתו לבת - מצוה רשאי, אבל לא בבהכ”נ. ע”ש. **ובמחכ”ת אין דבריו מחוורים**, שמכיון שנכנסה למצות והיא כגדולה המצווה ועושה, בכל המצות שהאשה חייבת בהן, בודאי שיש בזה מצוה, וכדברי הרב בן איש חי הנ”ל. וכן ראיתי לידידי המנוח הרה”ג ר’ עמרם אבורביע ז”ל בסי’ נתיבי עם (סי’ רכה) שהביא **שנתפשת המנהג בזה”ז שעושים חגיגת בת מצוה לבת שהגיעה למצות**, והרב בן איש חי אישר המנהג הטוב הזה. וכדאי שהאב יברך שפטרני מעונשה של זו במסיבת החגיגה בלי שם ומלכות כדרך שמברכים לבן, כשהגיע למצות. וע”ש. ומכל שכן שרגילים לומר במסיבות כאלה דברי תורה מענייני דיומא, וגם שירים ותשבחות להשי”ת, ובכה”ג דהוי סעודת מצוה. כמבואר במרדכי (פסחים מט:): וברמ”א בהגה או”ח (סי’ עתר סי”ב) ובאחרונים שם. וע”ע בישי”ש (סי’ מרובה). ובמג”א (סי’ רכה סק”ד). ואפ”י בסתם יום הולדת אם אומרים שם ד”ת הוי סעודת מצוה.

ועי’ בבן איש חי (פרי ראה אות יז) שכי, יש נוהגים לעשות את יום הלידה ליו”ט בכל שנה ושנה, וסימן יפה הוא וכן נוהגים בביתנו. ושמעתי שיש נוהגים לעשות סעודה ביום שנכנס בו בבריתו של אברהם אבינו בכל שנה ושנה ומנהג יפה הוא מאד, אך לא נהגנו בזה. ע”כ. ובשו”ת אפרקסתא דעניא (סי’ קכג) כי בשם החת”ס שאין לישראל לחגוג את יום הולדתו, אלא את יום שנכנס בו לבריתו של אברהם אבינו. ע”ש. והגאון הראש”ל ח”ד בדרא ר’ דוד חזן ז”ל בעל הנדיב לב נהג לחוג את יום הולדתו מגיל שבעים והלאה מדי שנה בשנה, כמ”ש בישרי לב (מע’ ברכת שהחיינו דף ב’ ע”ב). והוכא בשו”ת אפרקסתא דעניא שם.

ועכ”פ בודאי שכשיש שם ד”ת ושירות ותשבחות להשי”ת דהוי **סעודת מצוה**. ומכ”ש לבן או בת שהגיעו למצות דהו בכלל גדול המצווה ועושה וכנ”ל. והנח להם לישראל שבני נביאים הם. והנלע”ד כתבתי.

א"ג אלינסון, האישה והמצוות – נספח לפרק טו: האם ראוי שגם האם תברך "ברוך שפטרני"?

(בעקבות שאלה שהעלו ידידי רנון ושרלוט קצוף לרגל בת-מצוה של בתם הבכורה שפרה תחי')

בחיבורנו זה כבר נדונה השאלה של ברכת "ברוך שפטרני" לגבי בת-מצוה, זאת אומרת אם ראוי שאבי הבת יברך. שם הסקנו שנון שיברך בלי שם ומלכות: "ברוך שפטרני מעונשה של ואת". כן הורה הרב יצחק נסים, וכן הסכים להלכה ולמעשה הראשון לציון מרן עובדיה יוסף.

אולם מורי ההוראה של תקופתנו הגבילו את דיוניהם לעניין ברכת האב ולא התייחסו לשאלה שהיא לא פחות נוקבת בימינו: אם ראוי שגם האם תברך – הן אצל הבן הן אצל הבת? בשאלה זאת נתקלתי רק בהוראה מפורשת אחת, בדברי פרי מגדים. בראשית דבריו הוא מתייחס לשאלה לגבי הבת וקובע, שאין מקום לברכה אצל הבת. על קביעתו זו עירערו פוסקי ימינו. בהמשך דבריו מתייחס המחבר, הרב יוסף תאומים, לעניין הברכה בנוגע לאם הילד, וז"ל: אשה שנעשה בנה בר-מצוה, היא אינה מחויבת לחנכו, עיין מגן אברהם, סימן שמא, א. ואפשר שאין הבן נענש בשביל חטאי אמו, והכין ודאי מסתברא, דכתיב "פוקד עון אבות על בנים" (שמות לד, ז). וברמב"ם הלכות תשובה, פרק ו הלכה א כתוב: בניו קטנים כקנינו הם, וכתיב "איש בחטאו ימות" – עד שיעשה איש, עכ"ל. והיינו בין הזכרים ובין הנקבות אצל האב (פרי מגדים או"ח סימן רכה, אשל אברהם אות ה). הוראת פרי מגדים הועתקה ונקבעה להלכה בספרו של ר' בנימין אדלר שליט"א, הלכות והליכות בר מצוה פרק ה סעיף י: אשה אינה מברכת "ברוך שפטרני" לבנה או לבתה.

ביאור הדברים: פרי מגדים מתייחס לשאלה הזאת משתי בחינות, היינו מפאת שני ההסברים המובאים בדברי רבותינו האחרונים אשר לעצם משמעות הברכה: א. דעת הלבוש, כי יעוד הברכה הוא להודות לה' על סיום התקופה שבה נענש הבן על חטאי אביו; לגבי הסבר זה כתב פרי מגדים, שאצל האם אין הדבר שייך, משום שאין הצאצאים נענשים כלל על חטאי האם; ב. דעת מגן אברהם (שהתקבלה כעיקר), כי יעוד הברכה הוא להצביע על סיום שלב מסוים בתהליכי החינוך. לגבי הסבר זה כתב פרי מגדים, שאין מצות החינוך רווחת על האשה.

נראה לי שלגבי טיעונים אלה ניתן לומר: "אם הלכה – נקבל, ואם לדין – יש תשובה"; ניתן לפקפק בטיעוני הרב פרי מגדים, ולכאורה קיימים סמוכין לפקפוק זה:

א. עונש הצאצאים בגלל חטאי האם.

לפי פשט הכתובים והתלמודים, בניס אכן נענשים על חטאי האם. הדבר מפורש בכתוב, בדברי האישה הצרפתית שהעלתה תואנה כלפי אליהו הנביא "מה לי ולך איש האלהים, באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני" (מלכים א', יז, יח). פירש רד"ק: הזכיר לי האל עוון שיש לי והענישני בבני שמת, ע"כ. וכן עולה מדרשת חכמינו לכתוב: הזכרת עוונותי ומת בני, פסיקתא רבתי פרשה ג, ועיין עוד פירוש רש"י לכתוב (עד שלא באת לכאן היו שוקלין מעשי ומעשה עירי, וכו').

היסוד של עונש הצאצאים על חטאי אמם מפורש בשני התלמודים כאשר דנים בעוברת על דת משה, אשר לגביה נקבעה ההלכה שדינה לצאת בלי כתובה, משנה כתובות פרק ז. יש לציין, שבדרך כלל אין אשה עוברת על דת משה מפסידה את כתובתה, אלא אם כן יש בעבירה שלה להכשיל את בעלה, כדוגמת איסור נידה והזילוול בהפרשת תרומות ומעשרות, שהוזכרו במשנה. כן מפורש בפסקי הרא"ש שם בתשובת הרדב"ן א' תמה. אולם במשנה הוזכרה דוגמה אחת של חטא שאין בו לכאורה משום הכשלת הבעל, ובכל זאת נחשבה האשה כעוברת על דת משה: נודרת ואינה מקיימת. ואכן היקשו בסוגיית הירושלמי שם (כתובות פרק ז הלכה ו): נודרת ואינה מקיימת מה אית לה בהדיה? (מדוע נחשבה אשה העוברת על איסור נדרים כעוברת על דת משה, הרי אין במעשיה אלה כדי להכשיל את בעלה?). והתשובה: יכול למימר אי אפשר באשה נדרית (נודרת), שהיא קוברת את בניה (הבעל יכול לטעון: איני יכול להשלים עם אשה העוברת על נדריה, משום שסופה לקבור את בניה – שהם גם בני). כן עולה מסוגיית הבבלי שם (כתובות עב ע"א): בעוון נדרים בניס מתים. מדובר בחטאי האם דווקא, ומפורש שהצאצאים נענשים בגללה – ולא מסתבר לחלק בעניין הזה בין עוון נדרים לשאר העבירות שהבנים נענשים בגללן.

אשר לסמוכין של פרי מגדים מדברי הרמב"ם: בניו הקטנים כקניינו הם – לא ירדתי לסוף דבריו. ברור שסגנון זה אינו מצביע על הזכויות המשפטיות של האב, שהרי אין הן קיימות מן התורה בבן אלא בבת. הדברים מתייחסים להתקשרות הרגשית ולהזדהות האישית בין ההורים לילדיהם הקטנים ודבר זה חל גם על האב, גם על האם.

ב. מצות האשה לחנך את בנה ואת בתה

הכללת האשה במצות חינוך הבן שנויה במחלוקת לגבי פירוש דברי רבי יוחנן בסוגיית הבבלי נזיר כח ע"ב. ודעת בית הבחירה היא, שאכן האם נכללת במצות החינוך (וכן מפורש בדברי רש"י, חגיגה ב ע"א). פוסקי ימינו השאירו את העניין פתוח (ראה דברי שמירת שבת כהלכתה, ודברי משנה ברורה או"ח תרטו, ה).

אולם יש לציין שכל זה הוא בנוגע לחינוך הבן. אשר למצות חינוך הבת, במידה שקיימת לגביה מצות חינוך פורמאלית – חובה מצוה זו מוטלת הן על אביה והן על אמה. זאת ועוד, יש מקום להנחה, שבאשר לבת הקדימו חכמינו חובת האם לחובת האב, וזאת מפאת שני שיקולים: א. האם נמצאת עם בתה בבית באופן יותר תדיר, ומכיון שאין מדובר בחינוך לתלמוד תורה אלא בחינוך לערכי צניעות ודרך ארץ, מן הראוי שהאם תהיה אתראית לדבר. ב. קיימת קרבת יתר בן אם לבת והיא יכולה לדבר על לבה ולהשפיע עליה. קביעה זו משתקפת בהוראת רב חסדא (בבלי כתובות קב ע"ב): בת אצל אמה (אם נתפורו בני הזוג, כגון שהתגרשו, יכולה האישה לדרוש שהבת תישאר אצלה, הן לפני שהגיעה לגיל שש שנים והן אחרי כן, וזאת גם כשהאב חייב לשלם עבור פרנסת הבת). ההוראה נקבעה בפוסקים: הבת אצל אמה לעולם (שולחן ערוך אבן העזר סימן פב סעיף ז, ועיין שם בפירוש חלקת מחוקק, שמתלבט אם ניתן לבית דין לקבוע שהבת תהיה אצל האב כאשר נראה שהאב עדיף מבחינה חינוכית).

השיקולים בהוראת רב חסדא מתוארים בדברי דבותינו הראשונים והאחרונים: לפי שהאם מצויה בבית יותר מן האב, שהוא יוצא למלאכתו ולעסקיו, והיא משמרתה ומלמדתה צניעות ואורח נשים, שו"ת הרא"ש כלל פב סימן ב. למדנו שתגדל אצל אמה, שתלמד לה אומנות נשים וצניעות ודרך נשים. לא בשביל קירוב ואהבת האם לבת יותר מן האב, אלא לתיקון הבת שתלמד דרך ארץ עם עמה (שו"ת מבי"ט ב, סב). מדברים אלו למדים, שלפי תפיסת חכמינו יש להעדיף את האם על האב בכל מה שנוגע לחינוך הבת.

כבר מבואר בחיבורינו זה, פרק טו קטע ב, שהסבר "החינוך" התקבל כעיקר בפירוש הברכה "ברוך שפטרני" יוצא איפוא, שבמקרה שאכן ניתן לברך ברכת "ברוך שפטרני" אצל הבת, אין יסוד להעדיף את האב על האם. לכן נראה, שבהתאם להכרעת פוסקי ימינו, שקבעו שראוי שהאב יברך בלי שם ומלכות אצל הבת, נכון שגם האם תברך בלי שם ומלכות בכניסת בתה לעול המצוות. כמו כן נראה, שנכון שהאם תברך אצל הבן בלי שם ומלכות, שהרי שני הסבדי הברכה חלים גם על אם הילד הנכנס לעול המצוות. יוצא איפוא, שההלכה חוכרעה לגבי האם כפי שהוכרעה לגבי הבת – בניגוד לקביעת פרי מגדים – ונכון לברך בלי שם ומלכות.

שאלות מנחות לעיון ולחזרה

* עיינו במדרש בראשית רבה; בספר מהרי"ל; בדברי חמודות; במהרש"ל, מגן אברהם ומחצית השקל, קיצור-שולחן-ערוך ומשנה ברורה:

מהו מקורה הקדום ביותר של ברכת "ברוך שפטרני", על איזה רקע היא נאמרת ובהתאם לכך מה משמעה; האם במקור זה צויין לגביה ישם ומלכות; כיצד נהגו מהרי"ל ומרדכי - ביחס לישם ומלכותי וביחס לזמן אמירת הברכה; מהי דעת הרמ"א ומה טעמה; מהי דעת הגר"א; מהם שני ביאורי הברכה; מה מקורה של סעודת בר מצוה, האם היא נחשבת תמיד לסעודת מצוה, ומדוע.

* עיינו בפרי מגדים, בכף החיים, בבן איש חי, בדברי הר"י נסים, במאמר רח"ז גרוסברג [המעין] ובתגובת רדב"צ קליין [המעין]:

"למה לא יברך בנקיבה" - לדעת הפרי מגדים, לפי שני הטעמים; כיצד תנהג הבת בהגיעה למצוות, ומדוע "לא יברך" - לדעת כף החיים; מה הכרעתו של הבן איש חי; מהי דעת הר"י נסים - עיינו היטב במובאה מהר"א מוסאפיא; באיזו מידה טעמים אלה, והבחנה זו שבין בן לבת, שייכים כיום - עיינו היטב במאמר הרי גרוסברג, לגבי ברכה ולגבי סעודה; מהו טיב השיקולים המובעים אצל הרי קליין; [ראו גם את מובאת מ' ברויאר].

* עיינו בשו"ת זקן אהרן ד"ה "והאחרון הכביד" [שימו לב להקשר הכללי של התשובה], שו"ת ישכיל עבדי, שו"ת קול מבשר, סידרת תשובות האגרות משה, שרידי אש ויביע אומר:

מה היו עיקרי שיקוליו השוללים של הזקן אהרן; מה סבר הקול מבשר, ביחס לברכה וביחס לחגיגה, ומהם שיקוליו; מה דעתו של האגרות משה, מהם נימוקיו, מה פשר הדגשתו את 'מיקום' החגיגה; מהם עיקרי דיונו של השרידי אש, מה הכרעתו, וכיצד הוא מתייחס לשתי הגישות; מה הכרעתו של היביע אומר, הן ביחס לברכה והן ביחס לחגיגה.

* סכמו את הגישות השונות - נסו לאתר את מוקדי המחלוקת ואת העילה השורשית להן!

הוספה:

* [לתימצות: עיינו בספרו של אי"ג אלינסון: האשה והמצוות - בין האשה ליוצרה, פרק טו, ולהלן, מהנספח שם: האם ראוי שגם האם תברך 'ברוך שפטרני?]

* [לתימצות: ראו אגד מאמרים - בית הכנסת, עמיאל, ירושלים תש"ס, עמ' 1-